

VERSTERKEN VAN ERFGOEDGEMEENSCHAPPEN EN IMMATERIEEL-ERFGOEDPRAKTIJKEN

Noden en uitdagingen bij het doen en doorgeven van immaterieel erfgoed anno 2025

IMMATERIEEL ERFGOED

Immaterieel erfgoed vind je overal en bij iedereen. Het gaat om kleine en grote gebruiken, algemeen gekend of net enkel bij een kleine groep. Het gaat in Vlaanderen en Brussel van reuzenstoeten over garnaalvisserij te paard tot het klankenspel van de beiaard in steden, van frietkotcultuur of handweven via instrumentenbouw tot carnaval, het lentefeest Nowruz, of het maken en ruilen van papieren bloemen op de stranden langs de Noordzee.

BORGEN

Heel veel mensen koesteren de gebruiken en tradities die hun levenspad kleuren. Ze willen dat dit immaterieel erfgoed verder doorgegeven wordt aan generaties na hen. Het kan zowel om brede **gemeenschappen, groepen als individuen** gaan. En vanuit nu eens vaste, dan weer lossere engagementen.

Immaterieel erfgoed een toekomst geven, betekent vooral het (blijven) doen. Op deze manier worden de betekenissen, kennis en kunde die verbonden zijn aan het erfgoed in kwestie mee **in leven gehouden** en worden **nieuwe mensen warm gemaakt om het erfgoed actief verder te zetten.** Sommige immaterieel-erfgoedpraktijken worden zonder al te veel moeite overgedragen en krijgen steeds weer nieuwe betekenis als deel van andere generaties en contexten. Andere praktijken kunnen af en toe een duwtje in de rug gebruiken om de overdracht kracht bij te zetten.

Zorgen voor levend erfgoed ('borgen') kan bewust gebeuren, maar verloopt vaak spontaan en onbewust. Vaak begint **bewust en duurzaam borgen** pas wanneer het ergens knelt: bij het opmerken van uitdagingen of behoeftes, zoals de nood aan nieuwe geëngageerde mensen, een tekort aan financiering of logistieke uitdagingen. Om zo goed mogelijk te ondersteunen bij het borgen is een **omvattend beeld van waar de gemeenschap tegenaan loopt en wat voor hulp er nodig is,** cruciaal.

VERSTERKEN VAN ERFGOEDGEMEENSCHAPPEN EN IMMATERIEEL-ERFGOEDPRAKTIJKEN

In 2022 tekende de vernieuwde 'Vlaamse beleidsvisie voor het borgen van immaterieel erfgoed' acht uitdagingen uit. Als eerste werd door de Vlaamse overheid 'Versterken van erfgoedgemeenschappen en immaterieel-erfgoedpraktijken' voorop gezet. **De huidige beleidsinstrumenten bereiken hun doelen, waaronder zichtbaarheid geven aan immaterieel erfgoed, goede voorbeelden van borgen in de kijker stellen, ... Maar er leven bij immaterieel-erfgoedbeoefenaars veel vragen rond de zorg voor hun erfgoed, die niet vanuit de huidige instrumenten worden beantwoord.** Bestaande ondersteunings- en subsidiekaders zijn niet afdoende.¹ Directe ondersteuning bieden - op financieel vlak, in hun werking, met betrekking tot borgingsactiviteiten - wordt als centrale uitdaging gesteld om de komende tien jaar rond te werken. **Dit werk is een gedeelde verantwoordelijkheid voor Vlaams en lokaal beleid, maar ook de erfgoedsector.**

¹ Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd en Media, 'Het borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen' (2022), zie: vlaanderen.be/publicaties/het-borgen-van-immaterieel-erfgoed-in-vlaanderen.

NODEN EN UITDAGINGEN

Vanuit Werkplaats immaterieel erfgoed brengen we veel voorkomende noden en uitdagingen nu samen in een aantal vraagstukken. De enorme waaier en veelheid aan immaterieel-erfgoedpraktijken en de betrokkenen erbij, brengen mee dat ook hun noden uiteenlopend zijn. Maar niettemin komen uit de analyse in het brede veld sterk gelijklopende uitdagingen en noden naar voren.

De analyse die we hier maken, kan een **aanleiding en opstap** vormen voor gerichte **borgingsacties, verdere dialoog en samenwerkingen en beleidsaanbevelingen**. Die acties ontwikkelen we de komende tijd graag samen met betrokken erfgoedgemeenschappen, erfgoedwerkers, beleidsmakers en tal van andere spelers met een hart voor immaterieel erfgoed.

ONDERSTEUNING BIJ BORGEN

Er bestaat **vanuit de cultureel-erfgoedsector** al een **ondersteuningsaanbod** voor erfgoedbeoefenaars om hun levend erfgoed te helpen borgen:

- een aantal **(beleids)instrumenten** voor erfgoedgemeenschappen zetten immaterieel erfgoed in de kijker of versterken het borgen ervan. Denk aan het platform immaterieelerfgoed.be, de *Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed*, het *Register van inspirerende voorbeelden rond het borgen van Immaterieel Cultureel Erfgoed* en de *Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap*.
- betrokkenen bij immaterieel erfgoed kunnen rekenen op een fijnmazig **netwerk van erfgoedorganisaties** in Vlaanderen die hen vanuit **geografische** nabijheid of **thematische** invalshoek **ondersteunen en wegwijs maken**.

TERUGKERENDE VRAAGSTUKKEN

Er leven heel wat noden en uitdagingen zonder hapklare antwoorden, kaders of oplossingen. In deze analyse kijken we gericht naar wat die openliggende 'werven' voor levende erfgoedpraktijken zijn. Hieraan kunnen we met gebundelde krachten en inspanningen vanuit werkveld en beleid werken.

We kunnen de **noden en uitdagingen die we steeds zien terugkeren** bundelen tot drie overkoepelende vraagstukken:

1. Financiële en organisatorische uitdagingen
2. Hoe kan een erfgoedgemeenschap omgaan met veranderingen in de gemeenschap?
3. Uitdagingen rond wijzigende maatschappelijke contexten voor erfgoedpraktijken

Deze clusters komen in beeld op basis van een doorlichting van rapportages van erkende elementen in de Inventaris van het immaterieel erfgoed in Vlaanderen, brede bevragingen bij immaterieel-erfgoedgemeenschappen, en de jarenlange praktijkervaringen van zowel thematische als geografisch georganiseerde erfgoeddienstverleners en de organisatie voor immaterieel erfgoed (Werkplaats immaterieel erfgoed).²

2. Een overzicht van het netwerk aan partners actief rond immaterieel erfgoed vind je hier: immaterieelerfgoed.be/nl/netwerk.

1. FINANCIËLE EN ORGANISATORISCHE UITDAGINGEN

Hoe blijf je een immaterieel-erfgoedpraktijk steeds opnieuw voortzetten? Hoewel immaterieel erfgoed op vele plekken floreert, wijst veel erop dat de beoefenaars en betrokkenen de laatste jaren steeds meer obstakels vanuit verschillende hoeken ervaren bij het realiseren van hun immaterieel-erfgoedpraktijken. Zij geven aan dat ze het **zowel financieel als organisatorisch** steeds moeilijker krijgen. Het beoefenen van een praktijk, het beheren van een vereniging of het organiseren van publieke evenementen en de ontwikkeling van (borgings)acties brengen allerlei nieuwe en toenemende kosten, administratieve planlast en steeds complexere regelgeving met zich mee.

FINANCIËLE UITDAGINGEN

*Meer dan een kwart van alle bevroegde erfgoedgemeenschappen (in 2017 betraf het 52 respondenten en in 2023 67) gaf tussen 2017 en 2023 aan dat **onderfinanciering** een **acute bedreiging** is voor het uitvoeren en verder laten leven van hun immaterieel-erfgoedpraktijk.³ Meer dan 60% van de 25 bevroegde erfgoedgemeenschappen gaf in 2021 aan **financiële ondersteuning te verwachten bij erfgoedzorg**.⁴ Ook de **impact van de coronapandemie** in 2021 valt niet te onderschatten: ruim 20% van de erkende Inventariselementen (13 van de 64 gemeenschappen) ondervond **negatieve financiële gevolgen** van het wegvallen van activiteiten en evenementen.*

DE ROEP OM STRUCTURELE FINANCIERING

Vandaag bestaat er **geen specifieke reguliere financiële ondersteuning voor (erkende) immaterieel-erfgoedpraktijken of voor de beoefenaars ervan**. Een erkenning op de *Inventaris Vlaanderen* of een plaatsing op het *Register van inspirerende voorbeelden* brengt immers geen financieringsmogelijkheden met zich mee.

Daarnaast verdwenen de voorbije jaren een reeks structurele subsidielijnen waar verenigingen die rond immaterieel erfgoed actief zijn, beroep op deden, onder andere:

- provinciale kaders en middelen rondom de persoonsgebonden materie en het brede cultuurveld (met name de beleidsvelden cultuur, jeugd, sport, media en welzijn) (beëindigd in 2018)
- werkingssubsidies voor verenigingen vanuit de **provincies** (beëindigd in 2020)
- subsidies vanuit het **Participatiedecreet** (beëindigd in 2023)

Hierdoor komen bijvoorbeeld de activiteiten van verscheidene schuttersgilden, verenigingen rond reuzencultuur en organisaties actief binnen de fanfarecultuur, in het gedrang.

Net de **structurele financiering van reguliere activiteiten** is voor vele immaterieel-erfgoedpraktijken **van groot belang**. **De basis en continuïteit van het beoefenen van de praktijk staan door het verdwijnen van deze subsidiemogelijkheden onder toenemende druk.**

3. Departement Cultuur, Jeugd en Media, 'Borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen. Analyse voortgangsrapporten [Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed] 2022-2023', p. 14. Op verzoek te verkrijgen bij het Departement Cultuur, Jeugd en Media via cultureelerfgoed@vlaanderen.be.

4. Gebaseerd op een rondetafelgesprek rond de noden en kansen met de betrokken gemeenschappen van de erkende Inventariselementen, georganiseerd door Werkplaats immaterieel erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd en Media (2021).

PRECAIRE PROJECTMATIGE FINANCIERING

De Vlaamse overheid bleef na het verdwijnen van bepaalde financieringskanalen weliswaar niet stilzitten en ontwikkelde nieuwe beleidsinstrumenten en ondersteuningslijnen. Zo bestaan er verschillende **projectmatige subsidielijnen** waar immaterieel-erfgoedgemeenschappen eventueel of indirect aanspraak op kunnen maken, bijvoorbeeld:

- het Bovenlokaalcultuurdecreet: 'bovenlokale cultuurprojecten', 'kleinschalige bovenlokale cultuurprojecten'
- het Cultureelerfgoeddecreet: 'lokale, bovenlokale en internationale cultureelerfgoedprojecten'.⁵

Het bestaan van deze projectmatige subsidielijnen betekent echter niet dat immaterieel-erfgoedgemeenschappen hier ook effectief en eenvoudigweg gebruik van (kunnen) maken.

➤ De mogelijkheid om **subsidies** voor **bovenlokale cultuurprojecten** aan te vragen wringt vaak met de praktijk van immaterieel erfgoed. Veel inzet rond immaterieel erfgoed is net heel *lokaal*, of heeft een *landelijke* scope.

Dit type erfgoed wordt **enerzijds** - los van de mogelijke bovenlokale betekenis - vaak **lokaal beleefd en gerealiseerd**, met een focus op het continueren en toekomst geven aan die praktijk zelf. Deze focus is de kracht van de culturele initiatieven die bij levend erfgoed horen. Denk aan de Last Post-plechtigheid, een reuzenstoet, garnaalvisserij in Oostduinkerke, een lokaal ambachtelijk atelier, schapendrijven of imkeren, ...

Anderzijds kunnen de genoemde subsidiekanalen vaak niet gehanteerd worden wanneer het gaat om **landelijke samenwerking, uitwisseling en (net)werking**. Maar **net deze landelijke aanpak wordt vaak juist al langer ontplooid bij tal van immaterieel-erfgoednetwerken in Vlaanderen**, en dat mede **onder impuls van de Vlaamse begeleiding en ontwikkelingen in het cultureel-erfgoedbeleid** van de 21ste eeuw. Denk bijvoorbeeld aan de landelijke aanpak die de betrokkenen bij fanfarecultuur, kermiscultuur, Vlaamse beiaardcultuur, koepels reuzencultuur, schutterij, poppentheater, ... hanteren om zich intern te structureren of de borging van het erfgoed gezamenlijk te organiseren.

Het criterium dat een project in de context van het Bovenlokaalcultuurdecreet 'een bovenlokale schaalgrootte, reikwijdte en relevantie [moet] hebben' kan daardoor voor veel immaterieel-erfgoedpraktijken niet worden vervuld.

➤ **Projectfinanciering in de context van cultureel erfgoed vraagt dan weer om samenwerking met een organisatie die op basis van het Cultureelerfgoeddecreet een werkingssubsidie ontvangt of een kwaliteitslabel heeft.** Dit betekent dat de toegang tot deze fondsen via de professionele erfgoedsector moet verlopen. Op zoek naar financiering kloppen immaterieel-erfgoedgemeenschappen aan bij de **in aantal beperkte en de reeds overbevraagde groep** van erfgoedwerkers en -organisaties die actief inzetten op immaterieel-erfgoedzorg en ondersteuning van gemeenschappen. Om toegang tot middelen voor erfgoedzorg te verkrijgen, moeten erfgoedgemeenschappen **door de trechter van de professionele erfgoedsector** raken. Door de vele projectgerelateerde vragen rond erfgoed is dit bovendien steeds minder evident. Daarnaast matchen **de voorwaarden en criteria van deze projectsubsidies vaak ook niet met de noden die immaterieel-erfgoedgemeenschappen zouden willen aanpakken.**

⁵ Meer informatie over subsidies voor bovenlokale cultuur vind je op [de website van het Departement Cultuur, Jeugd en Media: vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/subsidies-bovenlokale-cultuur/projectsubsidie-voor-bovenlokale-cultuurprojecten](https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/subsidies-bovenlokale-cultuur/projectsubsidie-voor-bovenlokale-cultuurprojecten). De verschillen en criteria van de drie vermelde subsidielijnen vind je in [deze PDF](#).

Een mooi voorbeeld van een afgestemd en versterkend subsidiekanaal voor het borgen van immaterieel erfgoed zijn de **'Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leerlingtraject'**. Binnen dit experimentele subsidiereglement (2019-2023) konden immaterieel-erfgoedbeoefenaars een som van maximaal €30.000 aanvragen binnen een looptijd van maximum 2 jaar, om zo hun kennis en kunde rond een bepaalde levende praktijk 1-op-1 in Vlaanderen door te geven. 'Vakmanschap' werd hier breed en open benaderd: 'een vorm van immaterieel cultureel erfgoed dat in de hoofden en handen van mensen zit: kennis en vaardigheden met wortels in traditie'.⁶

De 'Beurzen Vakmanschap' boden een antwoord op de groeiende vraag van erfgoedbeoefenaars naar een manier/kanaal/... om kennis over een levende praktijk, ambacht, traditie, ... één-op-één door te geven, daar waar er geen reguliere of officiële opleidingen bestaan en zonder financieel verlies te lijden. Het verkrijgen van een dergelijke beurs was daarnaast niet gekoppeld aan een afgewerkt 'eindresultaat'. Er werd echter wel gekeken naar het proces: meester en leerling(en) dienden samen het traject te doorlopen. In 2024 werd geen beursronde voorzien, maar startte het Departement Cultuur, Jeugd en Media onderzoek op hoe het in de toekomst het vakmanschap kan blijven ondersteunen.

(BOVEN)LOKALE FINANCIERING

In tal van steden en gemeenten bieden de **lokale overheden** een vorm van financiële en/of logistieke steun aan activiteiten of verenigingen, waaronder ook immaterieel-erfgoedpraktijken kunnen vallen. Stads- of gemeentebesturen bieden bijvoorbeeld ondersteuning in de vorm van subsidies, het gratis beschikbaar stellen van ruimtes, helpen plannen van evenementen of nemen de kost van bepaalde materialen op zich. Hoewel dit type **lokale steun en financiering** voorheen vaak een meer structureel karakter had, en ook vandaag van structurele aard kan zijn (zoals *jaarlijks* dranghekken en standjes ter beschikking stellen bij een stoet of feest) blijkt deze **ondersteuning de afgelopen jaren wisselend en weinig voorspelbaar te evolueren**. Zo geeft in 2023 bijna een vijfde van de 67 bevroegde erfgoedgemeenschappen in de rapportage voor de Inventaris Vlaanderen specifiek aan dat de **eerder door de lokale overheid toebedeelde financiële steun vandaag is gestagneerd, verminderd of zelfs helemaal weggevallen**.⁷

Een ander type bestaande (boven)lokale financiering zijn projectsubsidies uitgereikt door **bovenlokale erfgoeddienstverleners**, zoals erfgoedcellen.⁸ Deze projectsubsidies staan op zichzelf en zijn niet structureel, en behelzen veelal relatief kleine bedragen.

IMMATERIEEL ERFGOED ALS BEROEP

Naast het gegeven dat men **bijdraagt aan de toekomst van een erfgoedpraktijk, houdt actief zijn rond een bepaald immaterieel erfgoed ook een economische dimensie in voor heel wat mensen**. Zij moeten inkomsten genereren om te voorzien in hun levensonderhoud. Ook voor hen werkt de financiële schaarste en economische druk in de praktijk steeds scherper door. Voor wie **beroepsmatig** met een **immaterieel-erfgoedpraktijk aan de slag** is of zich inzet voor gespecialiseerde technieken en diensten (denk bijvoorbeeld aan ambachtelijke kunde, textieltoepassingen, instrumenten bouwen, ...) bestaat geen kader naar analogie van het 'kunstwerkattest' dat (sociale) voordeelregels voor artistieke praktijken voorziet.

⁶ Voor meer informatie over de 'Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leerlingtraject', zie: vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/subsidies-cultureel-erfgoed/beurzen-voor-het-doorgeven-van-vakmanschap-een-meester-leerlingtraject

Anno 2024 is geen beursronde voorzien, maar onderzoekt het Departement Cultuur, Jeugd en Media hoe het in de toekomst het vakmanschap kan blijven ondersteunen.

⁷ O.b.v. de rapportages (uit de jaren 2019, 2021 en 2023) van de erkende Inventariselementen.

⁸ Voor meer informatie over de activiteiten en werkingsgebieden van de erfgoedcellen in Vlaanderen, zie: erfgoedcellen.be.

⁹ Voor meer informatie over het Kunstwerkattest, zie: cultuurloket.be/kennisbank/kunstwerkuitkering/kunstwerkattest.

GESTEGEN LEVENSDUURTE

Het effect van het wegvallen of verminderen van (directe) financiële ondersteuning wordt vergroot door **stijgende kosten verbonden aan het uitvoeren van een praktijk en het opzetten van acties en evenementen**. Dezelfde (of hogere) kosten moeten met minder koopkracht gerealiseerd worden en de beschikbare budgetten moeten dus verder verdeeld worden. Erfgoedbeoefenaars die het financieel al moeilijk hadden, bestempelen het als een ware **bedreiging voor het voortzetten** van hun praktijk. Andere gemeenschappen worden gedwongen na te denken over de **haalbaarheid van hun erfgoedbeleving in de toekomst**.¹⁰

De **gestegen levensduurte** strekt verder dan enkel het betalen van bijvoorbeeld locatie- en energiekosten. Zo wordt de aankoop van nieuwe grondstoffen en materialen een steeds grotere uitdaging. Denk bijvoorbeeld aan erfgoedgemeenschappen waar het gebruik er net in bestaat om **elke editie of uitvoering met nieuwe creaties** voor de dag te komen. Of gemeenschappen die zichzelf bij elke editie van hun praktijk een bepaalde **zelfopgelegde kwaliteit** nastreven, zoals bij bloemencorso's, praalwagens van een carnavalsstoet, of ommegangen en processies.

ORGANISATORISCHE UITDAGINGEN

Verhoogde complexiteit op organisatorisch vlak draagt bij tot de impact op de volhoudbaarheid van het uitvoeren van praktijken. Maar liefst 35% van de erkende Inventariselementen geeft in 2023 aan **steeds meer moeite** te hebben met de **zwaarder wordende, vaak verplichte, reglementeringen** rond het organiseren van acties en evenementen.¹¹

ADMINISTRATIEVE PLANLAST

Er blijkt steeds meer **administratieve planlast voor immaterieel-erfgoedgemeenschappen**. Denk bijvoorbeeld aan omgevingsvergunningen bij schuttersgilden of paardenhouderij, of een aanvraag tot uitzondering aan de minister van Milieu omtrent het naleven van het afvalbeleidsplan in kader van het gebruik van confetti bij bepaalde stoeten en carnavalsparades, of verbodsbepalingen op het houden van roofvogels in bepaalde steden en gemeenten.

Naast het organiseren van evenementen en acties, wordt ook het **beheer van een vereniging of zaak er niet eenvoudiger op**. Enerzijds is degelijk administratief beheer noodzakelijk en laat het toe dat bijvoorbeeld een handwever zijn of haar ambacht op zelfstandige basis kan uitvoeren, of wordt er sinds de invoering van de GDPR-regelgeving in 2018 de nodige aandacht geschonken aan de bescherming van persoonsgegevens van bijvoorbeeld verenigingsleden of klanten. Anderzijds zijn deze **administratieve processen complex en tijdrovend** en nemen ze tijd weg van het eigenlijke uitvoeren van de praktijk.

NAAR HET ACHTERPLAN

Tegelijk geven immaterieel-erfgoedbeoefenaars aan dat ze ervaren dat er **minder rekening met hen wordt gehouden**. Dit kan bijvoorbeeld gaan over het gebruik van de **openbare ruimte op specifieke momenten**. Zo worden soms pleinen en straten niet als voorheen of gewoonlijk gevrijwaard op de datums van een jaarlijkse kermis, maar worden ze toegewezen aan andere evenementen.

10 Rapportages erkende Inventariselementen (uit de jaren 2019, 2021 en 2023) & uit eigen werkervaring (van de spelers uit het Domeinnetwerk), 2024.

11 O.b.v. de rapportages (uit de jaren 2019, 2021 en 2023) van de erkende Inventariselementen: 23 van de 67 gemeenschappen.

2. HOE KAN EEN ERFGOEDGEMEENSCHAP OMGAAN MET VERANDERINGEN IN DE GEMEENSCHAP?

Immaterieel erfgoed *leeft* dankzij de mensen die zich ervoor inzetten. Het zijn ook deze mensen die het erfgoed – bewust of onbewust – veranderen. En dat is oké: want zo gaat het erfgoed telkens méé met de tijd en een nieuwe generatie erfgoedbeoefenaars.

Maar de **samenleving en de samenstelling van de bevolking** zijn natuurlijk **in een ijlt tempo veranderd** de afgelopen jaren. Denk maar aan toenemende diversiteit, vergrijzing, ... Hoe ga je in een levende erfgoedpraktijk om met die veranderingen van je directe omgeving, deelnemers, publiek, kortom: je erfgoedgemeenschap? Hoe zorg je ervoor dat de betrokkenen zich blijven engageren? Hoe betrek je nieuwe, gemotiveerde mensen? Deze vragen stelt bijna de helft (43%) van de bevroegde erfgoedgemeenschappen zich anno 2023.¹²

VERMINDERDE BETROKKENHEID

Een erfgoedgemeenschap kan uit vele types betrokkenen bestaan. Zo zijn er beoefenaars, toeschouwers, meesters, beginners, sympathisanten, activisten, ondernemers, erfgoedwerkers, makers, belangenbehartigers, publiek, voorbijgangers, ... die **elk een eigen rol spelen** bij het voortleven van immaterieel erfgoed. Deze **rollen kunnen doorheen de tijd veranderen**: mensen starten een gezin, gaan op pensioen, verhuizen, ontwikkelen andere interesses, ... In het zog van maatschappelijke en demografische veranderingen en evoluties in de omgang met werk en vrije tijd, komen er ook **veranderingen in de rollen, verwachtingen, engagementen en betrokkenheden van mensen bij immaterieel-erfgoedpraktijken.**

De snelle evoluties vandaag resulteren in meer fluïde invullingen van wat een erfgoedgemeenschap kan zijn. Het brengt vragen mee rond welke rol of engagement iemand binnen zo'n gemeenschap kan of wil opnemen. **De vormen van betrokkenheid bij een erfgoedpraktijk veranderen: er is bijvoorbeeld sprake van minder langdurig engagement, meer tijdelijke en wisselende engagementen, ...** De bevroegde erfgoedgemeenschappen zijn in deze jaren dan ook sterk zoekende naar nieuwe en passende modellen om hun erfgoedpraktijken te blijven organiseren met alle mogelijke enthousiastelingen en betrokkenen.

NAWEEËN VAN CORONA

De **coronapandemie** heeft een grote impact gehad op de tijdsbesteding en engagementen van mensen, en dus ook rechtstreeks op vele immaterieel-erfgoedpraktijken. Evenementen werden afgelast, gemeenschappen konden en mochten niet samenkomen en de routine van hun praktijk werd doorbroken. In 2021 gaf maar liefst 63% van alle erkende Inventariselementen aan negatieve gevolgen te hebben ervaren. Voor sommige erfgoedgemeenschappen was deze **breuk een aanleiding om net harder in te zetten op het borgen van hun erfgoed**. Voor vele anderen **betekende het een groot verlies in leden of belangstelling**. Dit verlies wordt de laatste jaren ook maar **traag heropgebouwd**.

In 2023 gaven meer dan 18% van erkende praktijken in Vlaanderen aan nog steeds de gevolgen te dragen. Zelfs beoefenaars die hun praktijk konden blijven uitvoeren, merken tot op vandaag op dat het engagement van hun brede erfgoedgemeenschap zich maar langzaam herstelt, zoals bijvoorbeeld bij de Last Post plechtigheid. Sinds 2023 loopt het aantal internationale bezoekers weer op maar in merkbaar mindere aantallen dan vóór 2020.

GEHEUGEN VAN EEN GEMEENSCHAP

Een **duurzame borgingspraktijk** hangt uiteraard sterk samen met de **betrokkenheid van mensen** daarbij. Hoe **meer, actiever en bewuster mensen voor het erfgoed zorgen**, hoe **groter de kans** is dat de **bestaande kennis en kunde opnieuw overgenomen wordt**.

Breed gedragen praktijken die enkele duizenden betrokkenen hebben, zoals, bijvoorbeeld, carnaval vieren, zijn evenwaardig aan kleinschalige praktijken waarbij maar enkele individuen zijn betrokken, zoals het manueel klokkeluiden of draailierbouw. Maar de overdracht van de ene praktijk kan veel brozer zijn dan de andere, en specifieke ondersteuning of impulsen vergen.

De kennis en kunde van levende erfgoedpraktijken zitten vaak in de handen en de hoofden van **lang toegewijde betrokkenen**. Zij vormen het **geheugen van de gemeenschap**. Wanneer deze personen ouder worden, of zich minder kunnen engageren om welke reden dan ook, **dreigt dit geheugen verloren te gaan**. De **omgang met vergrijzing** vormt één van de meest nijpende kwesties bij immaterieel-erfgoedgemeenschappen vandaag.

DE VOLGENDE GENERATIE?

Het **betrekken van nieuwe mensen** is dus **nodig om een immaterieel-erfgoedpraktijk levend te houden**. Wanneer nieuwe mensen zich engageren binnen een bepaalde immaterieel-erfgoedpraktijk, zorgen zij voor **nieuwe inzichten, ideeën en impulsen**. Het **werven van nieuwe mensen** is echter **niet altijd vanzelfsprekend**, zeker niet als het om jongere mensen gaat. De **nood aan verjonging** wordt de afgelopen vijf jaar steevast als een grote uitdaging aangegeven door immaterieel-erfgoedgemeenschappen.

Verjonging is één manier waarop een erfgoedgemeenschap een nieuw elan kan krijgen, maar het **uitbreiden en versterken van een gemeenschap** kan ook werken door **mensen met meer uiteenlopende achtergronden** te betrekken: uit andere socio-economische lagen, met andere culturele achtergronden, spirituele belevingen of maatschappelijke overtuigingen, uit andere wijken. Verandering in het erfgoed en bij de gemeenschap is daarbij onvermijdelijk. Maar net die dynamiek is wat levend erfgoed doet blijven leven. Zo vierden in 2023 de twee 'nieuwe' reuzenkinderen, Noa en Amir, hun tiende verjaardag sinds ze zich aansloten bij de Mechelse Reuzen. Noa en Amir hebben beiden een migratieachtergrond en hebben grote aantrekkingskracht in een superdiverse stad als Mechelen.

3. UITDAGINGEN ROND WIJZIGENDE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXTEN VOOR ERFGOEDPRAKTIJKEN

Immaterieel erfgoed vindt niet in een bubbel plaats. Het gaat mee met tijd en ruimte en past zich telkens aan waar nodig om een plaatsje te vinden in de samenleving. Die heeft de afgelopen decennia **ingrijpende veranderingen** doorgemaakt. Denk daarbij aan globalisering, technologische en digitale revoluties, klimaatverandering, gezondheidsuitdagingen en grote geopolitieke instabiliteit. Het is voor iedereen een voortdurende uitdaging om zich aan te passen aan deze veranderingen en een nieuwe balans te vinden. Voor betrokkenen bij immaterieel erfgoed is dat niet anders. **Bijna 80% van de ondervraagde erfgoedgemeenschappen geeft aan dat ze zich genoodzaakt zien na te denken over hoe ze kunnen of moeten omgaan met een veranderende maatschappelijke context.**¹³

IMMATERIEEL ERFGOED ALS VERBINDENDE FACTOR?

Anno 2025 zien erfgoedgemeenschappen zich genoodzaakt om de **betekenis en plaats van het levende erfgoed dat zij sinds lang koesteren, te evalueren binnen de contouren van deze veranderende omgeving**. Immaterieel erfgoed heeft de kracht om mensen te verbinden, maar **andere vormen van (vrije)tijdsbesteding kunnen dat net zo goed**. Hoe vindt een erfgoedpraktijk een plek tussen een breed aanbod aan vrijetijdsbestedingen, culturele activiteiten en de veranderende interesses van een diverse samenleving? Soms veranderen nieuwe betrokkenen onbewust de bestaande praktijk waaraan zij deelnemen: zo komen sommige nieuwe leden van het jaartallenleven in Leuven sinds enkele jaren online samen. Terwijl dit flexibeler type engagement beter past in het ritme van nieuwe beoefenaars, vragen diegenen die al langer betrokken zijn zich af of er zo wel een hechte band gesmeed kan worden.

IMMATERIEEL ERFGOED IN EEN DIGITALE WERELD

Technologische en digitale evoluties bieden erfgoedgemeenschappen kansen, maar vergroten ook de druk op hun toch al schaarse tijd en middelen. Internet en sociale media vergroten zichtbaarheid en bereikbaarheid, maar vragen extra inzet en energie terwijl niet iedereen even vaardig is met deze technologieën. Tools zoals websites, smartphone-apps en digitale betalingen bieden voordelen, maar brengen ook extra kosten en inspanningen met zich mee die niet voor iedereen haalbaar zijn. De verwachting om voortdurend online actief te moeten zijn en het onderhouden van allerlei sociale mediakanalen in een competitieve communicatie-context is allesbehalve evident voor velen.

En soms laat technologie het afweten. Op de dag van de Ros Beiaard ommegang in 2022 viel het mobiele netwerk uit in Dendermonde. Dit had grote gevolgen voor de communicatie in de binnenstad en bij de afhandeling van cashless betalingen. De Ros Beiaard vereniging zag zich geconfronteerd met een hele hoop technische problemen en mogelijke negatieve publiciteit door technologie die het liet afweten, terwijl ze hierbij zelf machteloos stond.

IMMATERIEEL ERFGOED ALS TOERISTISCHE BESTEMMING

Ook **toenemend toerisme brengt zowel kansen als uitdagingen voor immaterieel erfgoed met zich mee**. Meer zichtbaarheid kan immers voor nieuwe leden en interesse zorgen. Maar **toenemend toerisme** kan ook voor **een afstand tussen 'toeschouwer' en beoefenaar** zorgen. Het risico bestaat bijvoorbeeld dat immaterieel erfgoed wordt gereduceerd tot een simpele **bezienswaardigheid** of dat het **sterk vermarkt** wordt. Hierdoor dreigen onderliggende gebruiken, waarden en betekenissen van het erfgoed voor de gemeenschap steeds meer naar de achtergrond te verdwijnen of onder druk te staan, ten voordele van het gemak van de bezoeker of voor het economisch gewin van andere spelers. Denk hierbij aan aanpassingen aan traditionele culturele plekken of tijdstippen waarop erfgoedpraktijken plaatsvinden.

IMMATERIEEL ERFGOED IN TIJDEN VAN SECULARISERING

In Europa en veel westerse landen is sprake van **toenemende secularisering**. Heel wat immaterieel-erfgoedpraktijken hebben hun wortels in een religieuze context. Voor de betrokkenen blijft de vraag in welke mate ze blijven vasthouden aan de religieuze aspecten, terwijl dit niet per se een weerspiegeling is van de context waarin de praktijken vandaag worden beleefd. Bij heel wat processies in Vlaanderen wordt daarover volop actief gereflecteerd en gewerkt. Hoe maak je processies ook relevant en attractief voor niet-gelovigen of mensen met andere religieuze overtuigingen? De Wivina-processie in Groot-Bijgaarden transformeerde omwille van dalende interesse naar 'Wivina 2.0: een belevingsnamiddag'. Er werden toneel, film, zang en een interactieve zoektocht rond de figuur van Wivina aan de processiedag toegevoegd, waardoor er meer interesse kwam van het brede publiek. Een korte processie naar de kapel van de heilige Wivina vormde dan het einde van het namiddagprogramma.¹⁴

NIEUWE TIJDSGEEST EN VERANDERENDE REGELS

Een aantal erfgoedpraktijken komen onder druk te staan door **gewijzigde maatschappelijke visies of veranderende gevoeligheden, soms gevolgd door verschuivende of nieuwe wet- en regelgeving**. Beleid en cultureel-erfgoedsector kunnen een rol spelen bij het sensibiliseren over de erfgoedaspecten binnen onderstaande kwesties. Men kan aan het brede publiek duiden dat het om erfgoedpraktijken gaat, maar ook dat deze net zo goed dynamisch kunnen veranderen, als de betrokken gemeenschap in het proces van verandering betrokken en gehoord is. Veel voorkomende voorbeelden hebben betrekking op:

> Geluidsoverlast

Bij sommige immaterieel-erfgoedpraktijken hoort bijvoorbeeld het houden van (luidruchtige) dieren of het gebruik van bepaalde objecten die geluid produceren. In een steeds meer dichtbevolkt gebied kan het luiden van de klokken van de beiaard vandaag voer voor debat zijn: men vindt dit eeuwenoude gebruik vandaag niet meer vanzelfsprekend omdat het geïnterpreteerd kan worden als geluidsoverlast.

> Dierenwelzijn

Hoewel immaterieel erfgoed steeds in beweging is en mee evolueert met de tijd, is de snelheid waarmee dat gebeurt niet te vergelijken met het tempo waarmee de maatschappelijke blik op dieren vandaag wijzigt. Daardoor lopen spanningen vaak hoog op tussen erfgoedgemeenschappen - die de waarde en dynamiek van hun tradities waarin dieren een rol spelen, benadrukken, en tegenstanders die 'barbaarsheid' en 'voorbijgestreefde denkbeelden' hekelen. Pers en (sociale) media dragen bij aan polarisatie door de discussie verder aan te wakkeren. Erfgoedgemeenschappen ervaren steeds meer kritiek op hun erfgoed dat niet (voldoende) diervriendelijk zou zijn, denk maar aan vuurwerk tijdens oudejaar of de verkoop bij opbod van varkenskoppen bij de Sint-Antonius Vieringen.

De nieuwe Codex Dierenwelzijn die in werking trad op 1 januari 2025 gaat uit van het principe dat 'elk dier een levend wezen [is] met gevoel en intrinsieke waarden'. Dit heeft heel wat gevolgen voor immaterieel-erfgoedpraktijken. Wekelijkse dierenmarkten zijn voortaan verboden en in de memorie van toelichting staan zelfs expliciet verboden 'volksgebruiken' opgenomen.¹⁵ Zo moeten nu bijvoorbeeld de betrokkenen bij het Krakelingenfeest in Geraardsbergen - waar kleine voedervisjes gedronken worden - versneld verplicht op zoek naar een wettelijk alternatief.

14 Voor meer informatie over Wivina 2.0, zie: parcum.be/nl/projecten/wivina.

> **Klimaat en milieu**

Nieuwe regels die inzetten op het genereren van een positieve impact op het klimaat en het leefmilieu, brengen engagementen met zich mee. Hoewel erfgoedgemeenschappen aangeven te begrijpen waarom deze regelgeving toegepast wordt, dwingt het hen na te denken over hoe ze bepaalde facetten van hun praktijk al dan niet gaan aanpassen. De voorbije jaren waren er zo heel wat voorbeelden, denk maar aan de snelle afbouw van kerstboomverbrandingen in vele gemeenten,¹⁶ of al langere tijd ook de smederijen die in vele stads- en dorpskernen werden stilgelegd en dus gedwongen werden om op zoek te gaan naar andere locaties en ateliers om hun ambacht te kunnen voortzetten.

> **Hygiëne & Veiligheid**

De toenemende aandacht voor hygiëne en veiligheid wordt als noodzakelijk gezien, maar de diverse regelgeving, attesten, vergunningen en vereisten brengen wel een pak extra werk en kosten met zich mee. Denk bijvoorbeeld aan allerhande regelgeving rond voedselveiligheid en hygiëne bij publieke evenementen of bij de bereiding en verkoop van voeding. Soms neemt de erfgoedgemeenschap (zelf of in samenwerking met andere partijen zoals erfgoedwerkers en/of lokale overheden) initiatief, zoals bij het aanstellen van extra begeleiders voor begeleide ritten en een 'beachmaster' bij de garnalvisserij te paard in Oostduinkerke. Omwille van de grote belangstelling van het publiek voor de vissers te paard tijdens de zomermaanden, werd het te druk rond de paardenvissers. Een ongeluk is dan nooit veraf. De paardenvissers vonden het dan ook nodig om extra veiligheidsmaatregelen te nemen tijdens het uitvoeren van de praktijk, alsook om bijkomende sensibilisering te voeren bij het publiek. Zo begrijpen vele bezoekers (werk)paardengedrag niet (meer). Ze zijn zich niet bewust van de mogelijke gevaren bij het (ongewenst) benaderen van (zwarte) paarden die aan het werk zijn.

> **Fysieke gezondheid**

Maatschappelijke en wetenschappelijke inzichten met betrekking tot lichamelijke gezondheid evolueren voortdurend. Zo is het anno 2025 bijvoorbeeld breed bekend dat het consumeren van alcohol en rookwaren de gezondheid schaadt, en waarschuwt men voor veelvuldig gebruik van vette en suikerrijke voedingsmiddelen. Al lang - en vaak onbewust - maken zulke genotsmiddelen en voedingswaren net deel uit van de beleving van veel van uiteenlopende gebruiken en sociale praktijken. Of ze zijn er zelfs de kern van. Binnen en tussen verschillende groepen of gemeenschappen bestaan er bovendien nog eens uiteenlopende visies op gezondheid. Het draagvlak en de publieke opinie durven dan al wel eens grondig te verschillen met de beleving van immaterieel-erfgoedgemeenschappen en de waarde en betekenissen die zij aan hun levend erfgoed hechten.

15 Memorie van toelichting: Artikel 6 herneemt de inhoud van artikel 1 van de Dierenwelzijnswet, en breidt dit uit door te bepalen, enerzijds, dat niet enkel het zonder noodzaak veroorzaken van de dood, verminking, letsel of pijn, niet enkel het zonder noodzaak veroorzaken van de dood, verminking, letsel of pijn, maar ook andere vormen van aantasting van het welzijn van het dier op fysiologisch of ethologisch vlak, en, anderzijds, ook nalatigheid die leidt tot een aantasting van het welzijn van het dier, strafbaar zijn, telkens als dit zonder noodzaak gebeurt. Voor wat betreft nalatigheid geldt evenwel bijkomend het criterium van de 'redelijke mogelijkheid', waardoor de beoordeling of er sprake is van strafbare nalatigheid dient bekeken te worden in het licht van de concrete omstandigheden waarin de burger en het dier in kwestie zich bevinden. Het vooraf doden van dieren met het oog op het gebruik van het dode dier in volksgebruiken, artistieke uitingen en kunstvormen tot vermaak van het publiek, zoals het zogenaamde haanslaan en het ganzenrijden, of het doden van dieren in volksgebruiken, artistieke uitingen en kunstvormen tot vermaak van het publiek, zoals het zogenaamde visjesdrinken, worden niet beschouwd als vallende onder het criterium van 'noodzaak' zoals bepaald in dit artikel.

16 Tijssens, M. (2024, 5 januari) *Nog maar in 6 gemeenten in West-Vlaanderen zijn er traditionele kerstboomverbrandingen*. VRT nws. Geraadpleegd op 20 januari 2025, van vrt.be/vrtnws/nl/2024/01/05/nog-maar-in-zes-gemeenten-in-west-vlaanderen-zijn-er-traditionel/.

EPILOOG

Deze analyse van noden en uitdagingen wijst overwegend op **kwesties die aan het doen en doorgeven van immaterieel erfgoed raken**: het eigenlijke beoefenen en de transmissie van de praktijken. De belangrijkste obstakels die de betrokkenen ervaren zijn gelinkt aan bredere **maatschappelijke ontwikkelingen**, die bijgevolg **niet enkel op te lossen of te remediëren vallen vanuit erfgoedwerk**.

Andere aspecten van erfgoedzorg of 'borgen' komen in de analyse opmerkelijk minder aan bod in de vorm van 'noden en uitdagingen'. Denk hierbij aan documenteren, onderzoek doen, promotie voeren, inzetten op formeel of informeel onderwijs, ... Ongetwijfeld valt dit te duiden vanuit de achtergrond waar de **prioritaire zorg van de betrokkenen uitgaat naar het verzekeren van de continuïteit en levensvatbaarheid van hun praktijk**.

Er bestaan vele interessante en mooie initiatieven van erfgoedzorg rond het borgen van immaterieel erfgoed. Deze kunnen zeker verder begeleid en versterkt worden vanuit de erfgoedsector, dat is ook nodig. Maar tegelijk zijn er dus veel **existentiële en praktische noden op het terrein die belangrijk zijn om verholpen te worden**. Ook al lijkt dat niet de kerntaak vanuit erfgoedzorg, ze zijn vaak wel **de crux voor het voortbestaan van levend erfgoed**.

Het is dus van belang om te kijken hoe we hierover vanuit onze uiteenlopende taakstellingen in het veld en met het beleid, vanuit erfgoed en sectoren die er aan raken, **het gesprek kunnen (blijven) voeren en actie ondernemen**.

VERSTERKEN VAN ERFGOEDGEMEENSCHAPPEN EN IMMATERIEEL-ERFGOEDPRAKTIJKEN
Noden en uitdagingen bij het doen en doorgeven van immaterieel erfgoed anno 2025

Een publicatie van Werkplaats immaterieel erfgoed n.a.v. de lerende netwerkdag Van alle domeinen thuis (voorjaar 2025).

Vragen of feedback?

Neem contact op met info@werkplaatsimmaterieelerfgoed.be

Meer weten over immaterieel erfgoed?

Surf naar immaterieelerfgoed.be